

הארץ בשוב הסוגיות בענין. ואלם סוגיין דעלמא, ראשונים ואחרונים, אינה כן (עתוס' כאן וברכות ט. ועוד) – אלא לראב"ע אסור לאכול אחר חצות. וע"ע בענין זה במובא לעיל ע עא.

ורבי אלעזר אמר לך מלא תותירו עד בקר נפקא הא. ורבי עקיבא אמר לך, אי לא כתב רחמנא הזה הוה אמינא מאי בקר בקר שני...! אינו מוכן לכאורה, הלא ר' אלעזר דרש גזרה-שוה עד חצות, וממילא יש לשמוע שאינו נאכל לשני ימים. וגם לרבי עקיבא כיון שלומד מ'חפזון' דישראל שהיה בבקר ט"ו, למה ליה קרא למעט לילה שלאחר ט"ו [אך זה ניתן ליישב לפי דברי רש"י שאי אפשר לאכול ביום, אם כן 'שעת חפזון' לא באה למעט אלא אכילת יום, ומ'הלילה הזה' ממעט לילה שני]. ואפשר לפי שאין מפורש בכתוב שמכת בכורות היתה רק בט"ו, א"כ אם היינו מפרשים שהאכילה נמשכת גם ללילה הבא, היינו יכולים לומר שגם מכת בכורות היתה או נמשכה עד ליל ט"ו (עפ"י רע"ב). יש להעיר משבת פז: 'בחמשה עשר יצאו ולערב לקו בכורות – לערב סלקא דעתך? אלא אימא מבערב'. ויש לומר באופן אחר: כוונת הגמרא היא שאילולא 'לא תותירו' היה נצרך 'הלילה הזה' לאפוקי לילה שני כלר' עקיבא, ושוב לא היה לנו לדרוש גזרה שוה, שאינו מופנה.

'חשדי כהונה'. רש"י ורשב"ם פרשו: גזרו כדי שלא יפגלוהו בכוונה תחילה להפסיד הבעלים. ואם תאמר, כשם שאינם חשים לאיסור פיגול כמו כן לא יחושו לעשות קדשים בטומאה – יש לומר שטומאה חמורה אף לרשעים, כמו שאמרו (ביומא כג.) 'ללמדך שחמורה עליהן טהרת כלים יותר משפיקות דמים' (תוס' פה. ד"ה משום).

ורבנו חננאל מפרש 'חשדי כהונה' – שלא יחשדו בכהן המטלטלו שמה לאכול הוא מטלטל, לפיכך גזרו בו טומאה שלא יגע בו כלל.

'עצלי כהונה'. יש מהאחרונים שפירש בדעת הרמב"ם: הואיל והנותר מצוי הוא ויש חשש שיתעצלו בו עד שיצטבר ממנו הרבה וישרפו הכל ביחד, לכך גזרו בו טומאה כדי שימהרו לשרפו (עפ"י אור שמח הל' אבות הטומאות ה,ג).

דף קכא

'בירך את של זבח'. גם לדעת הסוברים שאכילת קדשים אינה מצוה אלא בכהנים ולא בישראל (ע' במובא לעיל נט), ישראל האוכל את חגיגתו מברך ברכת המצות, שמכל מקום כשאוכל יש בזה צד מצוה, וכמו שכתב הרדב"ז (בסוף הלכות תרומות) שמברכים על אכילת תרומה אף על פי שאינה מצוה עשה כאכילת קדשים (עפ"י טוב רואי בשם הרצ"י זצ"ל).

ונראה שיש נפקותא בשאלה זו, האם מותר לאכול החגיגה עם הפסח כאחת; אם אכילת קדשים לישראל מצוה היא – מותר, שמצוות אין מבטלות זו את זו (לחד מאן דאמר לעיל קטו). אבל אם אינה מצוה, הגם שמתקיימת מצוה כל דהו באכילה, אך בעיקרה אינה חובה אלא רשות – אם אכל עם הפסח לא יצא ידי חובת פסח. וכשם שאדם שאכל כזית מצה וממשיך לאכול עוד מצוה, שלדעת כמה מהאחרונים יש בדבר קיום מצוה בכל מה שאוכל, אם יאכלנה עם המרור מבטלת המצה את המרור גם למ"ד מצוות אין מבטלות זו את זו (כמבואר בראשונים לעיל קטו) – כי סוף סוף אכילה זו של המצה רשות היא ולא חובה. וע' מנחת חינוך ה, יט בקומץ המנחה ושם ו, ב.

ואולם אם נאמר כפי שכתבו כמה אחרונים שגדר מצות אכילת קדשים היא שהבשר ייאכל [ואף בפחות מכזית מתייקמת מצוה זו, כפי שהוכיח בבית הלוי, ויסוד לדבר בתו"י ביומא], יש לומר שמצוה זו אינה בטלה ע"י אכילה אחרת. ואולם בפסח נראה שיש גם מצוה המוטלת על האדם לאכול, כמצוה. ע"ע במובא לעיל עח: פח.

כשתמצא לומר, לדברי רבי ישמעאל זריקה בכלל שפיכה... לדברי רבי עקיבא לא שפיכה בכלל זריקה ולא זריקה בכלל שפיכה. צריך טעם מה ענין ברכת אכילה לעבודת הזריקה, אם שוים הם בעבודה זו אם לאו.

והנה הרמב"ם (חמץ ומצה ח,ז) פסק כר' עקיבא שלא זו פוטרת זו, ומאידך פסק (פסוה"מ ב,ב) שהגיתנין בזריקה שנתנן בשפיכה – יצא. והרי מבואר בסוגיא שלר' עקיבא אין זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה.

ונראה שסבר הרמב"ם שלפי מסקנת הסוגיא בזבחים (לז) טעמו של ר' עקיבא הוא לפי שאין הפסח והזבח בגדר עיקר וטפל שיפטור העיקר את הטפל בברכה, אלא שתי מצוות הן. וכשם שפרש רש"י (בזבחים) על פי הירושלמי בטעמו של ר' ישמעאל, משום עיקר וטפל, כמו כן פרש הרמב"ם בדעת ר' עקיבא שסובר להחשיבן שתי מצוות ואעפ"י שזריקה בכלל שפיכה. [וכן אמרו לעיל (פט) בפשיטות שהגיתנין בזריקה שנתנן בשפיכה – יצא, ולא חשו לומר שאין הדבר כן לפי ר' עקיבא שהלכה כמותו. גם לא מסתבר שיחלוק רע"ק על ר' אליעזר ור' יהושע רבותיו – לפיכך פרש הרמב"ם שאין טעמו של ר' עקיבא תלוי בשאלת זריקה בכלל שפיכה] (חזו"א זבחים טז,ו. וע"ע חק נתן).

באבי עזרי (קמא. חגיגה ב,י) כתב לישב שיטת הרמב"ם שמה שאמרו שברכת הפסח פוטרת את של זבח, זהו רק אם נקוט שהזבח, שהוא שלמי חגיגה – חובה, אבל אם הוא רשות אי אפשר לומר שהוא טפל לפסח הלכך אין ברכת הפסח פוטרתו. וכעין הסבר שאמרו כאן שאם אין שפיכה בכלל זריקה וזריקה בכלל שפיכה, אין ברכה של זה פוטרת את חברו – שכוין שעבודתם חלוקה, אין להחשיב הזבח טפל לפסח. וע"ש בסוף הספר במכתב מאת החזו"א, שכתב שאין נראה לתלות שאלה זו אם הזבח חובה או רשות.

וכיוצא בזה כתב המאירי בדעת הפוסקים שמודה רבי עקיבא שהגיתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא, שלא נשנית סוגיא זו אלא דרך דיוק בעלמא.

(ע"ב) 'כהן מברך דקמטי הנאה לידיה...' יש להבין, היכן מצינו שיברך אדם על הנאת ריוח כסף ואפילו הון רב, רק על הנאת כלים חדשים שנהנה מגופם מברך, אבל ריוח כספי, להיות מונח בארגו אין זו הנאה, ואין נהנה מגופו של הכסף אלא 'עכברא דשכיב אדינרי'.

אך באמת משמעות הכתובים מורה שהאב הפודה פודהו מהשי"ת, אלא שהפדיון ניתן אחר כך לכהנים שהם שלוחי דרחמנא. ואף אם הכהן שונא מתנות צריך ליקח מעות פדיון, כי קבלת הפדיון היא מצוה כמו אכילת קדשים ואכילת תרומה בגבולים שנקראת 'עבודה' (כדלעיל עג.), ועל ידי קבלת מעות הפדיון מופיע אור וקדושה לכהן. ולכן היה צד לומר שהכהן מברך 'שהחיינו' משום הנאת הנפש הבאה לו על ידי הפדיון.

ואכן יש לומר שגם לפי האמת שניהם מחוייבים בברכה זו, הכהן ואבי הבן, אלא שהספק היה מי הוא המברך שיוציא את חברו בברכתו. 'ובאמת לדעתי נראה שגם הכהן צריך לצאת בברכת שהחיינו שמברך אבי הבן' (עפ"י פרי צדיק ח"ב, לסעודת פדיון הבן).

א. נקט בפשיטות שלא נתקנה ברכת שהחיינו במתנת כסף. ולפי"ז מה שאמרו בירוש' שמברך 'שהחיינו' – דוקא בירש נכסים וכלים. ואולם בכמה פוסקים אחרונים אין נראה כן – ע' במשנ"ב רכג סק"כ מא"ר וש"א. וכן בספר הליכות שלמה (ח"א פרק כג

הערה כו) מובאת תשובת הגרשו"א שיש לברך בקבלת מעות אם הגתינה חשובה וברוך כבוד, לא כמקבל נדבה.
ב. יעויין בפרי צדיק שם שבאר ע"ד הסוד את הקשר בין סוף המסכת לתחילתה.

– תפקידו של הכהן הוא להמשיך קדושה על הבכור, ואי אפשר להשפיע קדושה אלא כשמגיעה הנאה לידו (עפ"י חשבה לטובה לרה"ק רח"ה מאלכנסדר, עמ' 66).

- ד. אמר רבא: אכל מצה בזמן הזה אחר חצות, לרבי אלעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו, כפסח.
- א. המרור, דינו כמצה וצריך לאכלו קודם חצות לראב"ע (עפ"י פרי מגדים תעז בא"א א; מנחת חינוך ז,ד).
- גם קריאת ההלל יש להקדימה קודם חצות (עפ"י רשב"א ברכות ט ובשול"ח ח"א תמה; ר"ן כאן ופ"ב המגילה; רמ"א או"ח תעז,א. וע"ש בבהגר"א דהיינו משום כוס רביעי שדינו כפסח). ואילו התוס' (במגילה כא.) כתבו שאין להחמיר בקריאת הלל.
- וכן חיוב סיפור יציאת מצרים לרבי אלעזר בן עזריה – זמנו עד חצות. וכן מפורש בדברי רבי אלעזר במכילתא (בא, קכה. וכ"כ בשול"ח משכנות יעקב או"ח קנא). ואולם כל המרבה לספר גם לאחר זמן זה – הרי זה משובח, וכמעשה שהיו החכמים מסובים בבני ברק ובתוכם רבי אלעזר בן עזריה (עפ"י מנחת חינוך כא,ב; משך חכמה פר' בא יג. וע' גם שול"ח עמק יהושע ח"ב יא; הגדה אמרי שפר לנצי"ב. ובשפ"א צדד שמעשה זה היה בשאר לילות השנה).
- ב. לרבי עקיבא זמנו אכילת הפסח מהתורה כל הלילה [וכן פסק הרמב"ם וכן הסכים הרא"ש], כמו כן אכילת מצה כל הלילה. ואף על פי שבפסח גזרו חכמים שייאכל עד חצות (תוס', עפ"י ריש ברכות ועוד) – במצה ובמרור לא גזרו (עפ"י מפרשים).
- ג. מקובל לחשב 'חצות לילה' – אמצע הזמן שמשקיעת החמה ועד הנץ. ואולם הדבר צריך עיון, כי לכאורה נראה שה'לילה' לענין זה הוא כשאר דיני התורה, עד עלות השחר [ולכתחילה יש לחשוב משקיעת החמה ובדיעבד מצאת הכוכבים] (עפ"י מנחת שלמה צא,טו; הליכות שלמה).
- ד. יש מי שחידש שמצוה מן התורה לאכול פסח, וכן מצה שהוקשה לפסח, מיד כשחשכה. 'זוה דין חדש לא הוזכר בראשונים... ועוד צריך ביאור' (עפ"י אור שמח חמץ ומצה ו,א).

דף קבא

- ריב. א. בירך על אכילת הפסח – האם פטר את הזבח מברכה, וכן להפך?
- ב. אלו ברכות נאמרות בפדיון הבן, ומי מברכין?
- א. לדברי רבי ישמעאל, ברכת (אכילת. רש"י ורשב"ם) הפסח פוטרת את של זבח (- חגיגה, או נדרים ונדבות הנאכלים בליל פסח. רשב"ם). ושל זבח אינה פוטרת את של פסח. רבי עקיבא אומר: לא זו פוטרת זו ולא זו פוטרת זו. [בארו בגמרא שמחלוקתם תלויה בשאלה אם זריקה בכלל שפיכה, כלומר שפך דם השלמים במקום לזרוק – יצא, אם לאו. לרבי עקיבא לא יצא ולרבי ישמעאל יצא לפיכך ברכת הפסח פוטרת השלמים כי הם בכלל הפסח למתן דמים (עפ"י רש"י ורשב"ם. ויש גרסאות אחרות (עתוס). ויש אומרים שלפי האמת אין שני הנידונים תלויים זה בזה. עפ"י רמב"ם).
- א. מרש"י משמע שנוסח ברכת האכילה: 'אקב"ו על אכילת פסחים / שלמים'. ורשב"ם כתב '... לאכול הפסח / הזבח'. וכן הוא בתוספתא.
- ב. נראה לכאורה שלא דנו לפטור הזבח בברכת הפסח אלא כשיש לפניו פסח לאכול [ואז יתכן שאפילו ברך על הזבח עצמו נפטר מפני טפילותו אל הפסח], אבל בזמן אחר כשברך עליו ברכת הפסח – לא נפטר.

דין הניתנים בשפיכה ובזריקה – נתבאר בזבחים לו.

ב. בפדיון הבן מברך אבי הבן שתי ברכות; 'על פדיון הבן' ו'שהחינו'.
יש מברכים לאחר הפדיון ברכה נוספת: 'אשר קדש עובר במעזי אמו...' (ע' מאירי ומהר"ם חלאהה;
שו"ת הרשב"א ח"א ד תשנח). ואילו הרא"ש (בסוף הלכות בכורות) כתב שלא מצינו שמברכים שום
ברכה שלא הוזכרה במשנה או בגמרא (וע"ע ביו"ד שה).
